

Zárójelentés „Az erdélyi fejedelmek udvari reprezentációja” című K. 68 967 számú OTKA (2007-2011) pályázatról.

1. **A pályázat célkitűzése:** A projekt az erdélyi fejedelmek udvari reprezentációjának több szempontú vizsgálatát irányozta elő.
2. **Hogyan zajlott a projekt?**
  - a. 2007-2008-ban az erdélyi fejedelmek udvarait archontológiai és ceremoniális vonatkozásban a bécsi, kolozsvári, a gyulafehérvári érseki levéltárakban, valamint a MOL-ban vizsgáltam.
  - b. 2008-2009-ben a fejedelmi házak és várak rendszerét, a ház- és várszemélyzetek struktúráját, a kihelyezett fejedelmi udvarok térhasználatát kutattam.
  - c. 2009-2010-ben a kettős udvari rendszer, a fejedelmi és a fejedelemasszonyi udvarok reprezentációs tevékenységét vizsgáltam.
  - d. 2010-2011-ben az erdélyi fejedelmek diplomáciai reprezentációját vettem elemző vizsgálat alá.

Mi valósult meg?

a. 2007-2008-ban az udvari archontológia és a ceremóniák felmérésében a következő eredményeket értem el. Az udvari archontológia feltárása lehetővé tette a forrásközlések elindítását, amelyek más kutatóknak is hasznára válhatnak. A források vizsgálata során felismert tanulság volt számomra, hogy az udvari tisztségviselők társadalma jóval kiterjedtebb, mint eddig tudtuk. A „sátormester,” a „rárótartó” és a többi, alig ismert udvari tisztségviselő szerepével eddig alig számolt a kutatás. Erről szólt 2008. május. 13-án francia nyelven megtartott habilitációs előadásom (Une anthropologie de la cour princière, de la cour princière de Transylvanie. ELTE BTK Tanácsterem.)

A vizsgálat eme nehézségei következtében így inkább választottam az egyes fejedelmek udvari archontológiájának meghatározását, mint egy elnagyolt összkép megszerkesztését. Ez az udvari archontológia különösen a Bethlen Gáborral, Brandenburgi Katalinnal, I. Apafi Mihállyal foglalkozó tanulmányaimban bontakozott ki. A fejedelmi beiktatások, házasságok, temetések katalógusát teljes terjedelmében sikerült összeállítanom. (Az előbbi ceremóniákat Papp Sándor segítségével rendszereztem, az utóbbiakat főként saját kutatásaim alapján. A házasságok, temetések katalógusát bővítenem, pontosítanom kellett. E munkálatokat már korábbi írásaiban elkezdtem. (Adalékok az erdélyi fejedelmek esküvői szertartásaihoz. In: Fejezetek a magyar művelődés történetéből. Szerk.: Dr. Závodszy Géza. ELTE TFK. Bp. 1992. 13-25., Szabó Péter: A végtisztesség. Bp. 1989. 7-155., Uralkodói temetéseink kérdéséhez. In. Magyar reneszánsz udvari kultúra. Szerk. R. Várkonyi Ágnes. Bp. 1987. 324-331.)

b. 2008-2009-ben a fejedelmi várak, házak hatalmi szimbolikáját, várszemélyzetét vizsgáltam. A fejedelmi várakba „kihelyezett udvarok” reprezentációs jelentőségét a szerencsés forrásadottság révén elsősorban azon erődítményekre vonatkozóan tártam fel, melyek az erdélyi állammal határos Hódoltság és a Magyar Királyság mentén helyezkedtek el. (Az erdélyi fejedelmek ideológiai és jogi érvei a hódoltsági határok befolyásolására. Megjelenés előtt az „Identitás és kultúra a Hódoltság korában” című kötetben. Szerk. Ács Pál.) A levéltári forrásokból és a már kiadott rendtartásokból alkalmam nyílt a fejedelmi várak személyzetének és a személyzet térhasználatának reprezentációs funkcióit is meghatároznom. A kutatás eredményei közé tartozik az a bécsi levéltárból (Öst. HHStA) előkerült jegyzék, mely János Zsigmond halála után a Báthory István kezére jutott kincstári várak sorát tartalmazza. (Megjelenés előtt a Gecsényi Lajos tiszteletére tervezett könyvben. Szerk. Molnár Antal.) A tokaji vár Erdélyi Fejedelemségbe való bejárati szerepét is sikerült feltárnom. (Galavics Géza emlékkönyv.) A „Várad, mint három részre hullt Magyarország virtuális fővárosa” tanulmányom szintén ezt a témakört érintette (Megjelenés előtt a Draskóczy István tiszteletére tervezett könyvben. Szerk. Mikó Gábor.)

c. 2009-2010-ben a kettős udvari rendszert: a fejedelmi és a fejedelemasszonyi udvarok reprezentációját vizsgáltam. Projektem eme részében – a vizsgálat során – egészen új kutatási irány nyílt. Brandenburgi Katalin udvarának felmérésekor felmerült az a kérdés, hogy mi lett ezzel az udvarral a fejedelemasszony lemondása után. Kiderült, hogy Brandenburgi Katalin majd egy évig „ráterhelte” udvarát, – a maga költségeivel – Sopron városára. (Egy teljes, eddig ismeretlen iratanyagra leltem erre vonatkozóan a bécsi levéltárban. Öst. HHStA.) De, az is az újdonság erejével hatott, hogy a Magyar Királyság nagyasszonyai, – így Csáky István özvegye, Wesselényi Anna is – miképpen kapcsolódtak az erdélyi fejedelmi udvarokhoz. (Projektem e részének eredményeit szinte teljes egészében publikáltam.)

d. 2010-2011-ben az Erdélyi Fejedelemség külhonba indított követségeinek udvari jellegét, reprezentációját vizsgáltam. Kutatásaimban Bethlen Gábor nézetei irányítottak el, aki 1628-ban, mintegy historizáló áttekintéssel értékelt a Porta előtt az erdélyi követségek főbb stratégiai célját és reprezentációját. Az általa említett diplomáciai aktusok hátterét, melyek az európai keresztény uralkodókkal folytatott kapcsolattartására vonatkoztak, sikerült feltárnom. Az Erdélyi Fejedelemség portai reprezentációját – Bíró Vencel alapkutatásai után – új adalékokkal gazdagítottam. I. Rákóczi György reprezentációja a Porta előtt az 1636-os válság idején az ajándékozási kultúra, a hűség bizonyításának egészen új elemeit mutatta be. A

kutatás során felmerült új szempontot jelentette számomra az a kérdés, hogy az erdélyi főhatalom milyen külföldi követi reprezentáció „befogadását” igényelte. I. Apafi Mihály ravatalánál – a korai transzilvanizmus jelzéseként – például egyetlen külföldi delegáció sem rótt le kegyeletét. E kérdés egy olyan diskurzust eredményezett Jankovics József irodalomtörténéssel a korai transzilvanizmusról, mely egy monográfia megírására sarkall. (A Professor Úr kellő forrásanyaggal segítette tájékozódásomat e témában.)

4. Konkrét eredmények

A K 68 967 számú „Az erdélyi fejedelmek udvari reprezentációja” (2007-2011) OTKA pályázat vezetőjeként egy udvar-kutatási műhelyt alakítottam ki. Mivel már folyt az OTKA-kutatás, amely egyéni projekt volt, Cziráki Zsuzsannát nem tudtam hivatalosan bevonni pályázatomba. Pedig ott lett volna a helye: egy fiatal, tehetséges szegedi kutatóra bukkantam, aki tanulmányaival illeszkedett OTKA pályázatom célkitűzéseibe. Projektem második évre tervezett programját a fejedelmi házak, várak felmérése jelentette az erdélyi állam területén. Cziráki Zsuzsanna tanulmánya tökéletesen illeszkedik e kutatáshoz. Minden nagyobb erdélyi városban volt fejedelmi ház. Cziráki Zsuzsanna a brassói önkormányzat és Bethlen Gábor városba kihelyezett udvarának vizsgálatával (Autonómia és fejedelmi hatalom) kitűnő eredményeket hozott a fejedelem és a város együttműködésére nézve. Illeszkedik abba az általam szerkesztett sorozatba (Udvertörténeti kötetek), amely reményeim szerint megújítja az ez irányú vizsgálatokat.

A sorozat megjelenés előtt álló kötete még: Oborni Teréz: Udvar és kormányzat című tanulmánykötete.

- a. **Monográfia:** Élet- és időszemlélet a kora újkori Magyar Királyság városaiban s az erdélyi fejedelmek udvari reprezentációjában. (Udvertörténet kötetek. 2. Sorozatszerkesztő: Szabó Péter.) Pátria Nyomda. ELTE 2011. 140. o. 44. kép.

Tanulmánykötetek: Jelkép, rítus, udvari kultúra Reprezentáció és politikai tekintély a kora újkori Magyarországon. L'Harmattan Kiadó. Bp. 2009. 338. o. 68. kép.

Az Erdélyi Fejedelemség önképe (Udvertörténet kötetek. 1. Sorozatszerkesztő: Szabó Péter.) ELTE. 2011. Pátria Nyomda. 5-120.

- b. **Tanulmányok, forrásközlések:** A Rákóczi-Bethlen ellentét reprezentációs megnyilatkozásai. In: „Nem süllyed el az emberiség.” Album amicorum Szörényi László LX. születésnapjára. Főszerk. Jankovics József. Bp. 2007.
www.iti.mta.hu/szorenyi 1423-1430.

Szapolyai János kézcsoéka. Történelmi Szemle. 2007. 2. sz. CD-mellékletében.

II. Rákóczi György „discurzusa az magyarországi dolgok felől” (1653. december 30.). [forrásközléssel] In: „Szerencsének elegey forgása.” II. Rákóczi György és kora. Szerk. Kármán Gábor és Szabó András Péter. Bp. 2009. 271-300.

A tokaji bejárat. Az erdélyi állam és Tokaj koronként változó kapcsolata. „Ez világ, mint egy kert...” [forrásközléssel] Tanulmányok Galavics Géza tiszteletére. Szerk. Bubryák Orsolya. MTA Művészettörténeti Kutatóintézet. Gondolat Kiadó. Bp. 2010. 389-405.

Brandenburgi Katalin tettései a hit és a török hűség dolgában. [forrásközléssel] In: Színlelés és rejtőzködés A kora újkori magyar politika szerepjátékai. Szerk. G. Etényi Nóra és Horn Ildikó. L'Harmattan. Bp. 2010. 109-125.

Brandenburgi Katalin Sopronba költözött udvara 1632-1633. Brandenburgi Katalin Sopronba települt udvara (1632-1634). [forrásközléssel] Soproni Szemle. 2010. 4. sz. hatvannegyedik évfolyam. 414-425.

Pázmány Péter és Erdély. [Pázmány Péter és Brandenburgi Katalin megtérítése] In: Állam-egyház és az egyetemalapító Pázmány. Szerk. Király Miklós, Rácz Lajos. Martin Opitz Kiadó. Bp. 2010. 139-149.

Csáky István özvegye, Wesselényi Anna levele I. Rákóczi György erdélyi fejedelemhez. In. Lymbus. 2010. 7. szám. [Szerk. Kovács Zsuzsa] 53-56.

Dinasztia, ország, igényország, küldetéses szerep az Erdélyi Fejedelemség hatalmi szimbolikájában. (In: Az Erdélyi Fejedelemség önképe. Udvartörténet kötetek. 1. Sorozatszerkesztő: Szabó Péter. ELTE 2011. Pátria Nyomda. 27-39.)

Bethlen Gábor követjárásokkal kapcsolatos filozófiája és reprezentációja 1628 táján. (Sajtó alatt a Transylvania Emlékeiért Tudományos Egyesület sorozatában. Bethlen Gábor korában II.)

Bethlen Gábor udvarának fő tisztségviselői. (Sajtó alatt a Transylvania Emlékeiért Tudományos Egyesület Adattár sorozatában.)

Bethlen Gábor udvara az újabb kutatások tükrében. (Sajtó alatt a Transylvania Emlékeiért Tudományos Egyesület sorozatában. Bethlen Gábor korában II.)

- c. **Konferenciakiadványok:** Báthory Gábor újratemetése Nyírbátorban 1628-ban. [Az erdélyi állam nyugati határvárainak története.] In: Báthory Gábor és kora. Szerk. Papp Klára, Jeney-Tóth Annamária és Ulrich Attila. Debrecen. 2009. 45-53.

Az erdélyi fejedelmek ideológiai és jogi érvei a hódoltsági határok megőrzésére és befolyásolására. „Identitás és kultúra a Hódoltság korában” Szerk. Ács Pál. (Sajtó alatt.)

- d. **Konferencia részvétel, előadások:** Az erdélyi fejedelmek ideológiai és jogi érvei a hódoltsági határok megőrzésére és befolyásolására. Az MTA Irodalomtudományi Intézet által rendezett „Identitás és kultúra a Hódoltság korában” című konferencia. Esztergom. 2008. szeptember 18.

Báthory Gábor újratemetése Nyírbátorban 1628-ban. „Báthory Gábor és kora.” című konferencia. A Debreceni Egyetem Történeti Intézete szervezésében. Debrecen-Nyírbátor. 2008. október 15-16.

Az Erdélyi Fejedelemség udvari reprezentációja. Habilitációs előadás. ELTE. BTK. Tanácssterem. Budapest. 2009. május. 13.

Pázmány Péter és Erdély. „Állam – Egyház, és az egyetemalapító Pázmány.” Az ELTE Állam- és Jogtudományi Kara által rendezett konferencia. Budapest. 2010. március. 3.

Dinasztia, ország, igényország, küldetéses szerep az Erdélyi Fejedelemség hatalmi szimbolikájában. „Állam és hatalom az Erdélyi Fejedelemségben” című konferencia. MTA Történettudományi Intézet. 2010. május. 25.

Hozzászólás a fejedelmi udvarokkal kapcsolatban az Erdély történetével foglalkozó doktoranduszok bemutatkozó konferenciáján ELTE BTK Történeti Intézet. Szekfű Gyula Könyvtár. 1088 Múzeum krt. 6-8. I. em. 2010. június 11.

Hozzászólás a Fiatal Kutatók Konferenciáján ELTE Európai és magyar reneszánsz doktori program., Magyar barokk doktori program ELTE BTK HÖK. Gólyavár. 2010. június 17. Cziczka Katalin (KRE) – szakdolgozóm – vezetéssel számba vette a házasság és a házasságtörés kérdéseit a Keleti Királyságban s az alakuló Erdélyi Fejedelemségben.

Pázmány Péter kapcsolata az Erdélyi Fejedelemséggel. [Brandenburgi Katalin megtérítése] Az ELTE BTK 375. évfordulója alkalmából az Informatikai és Könyvtártudományi Tanszék által rendezett „Pázmány Péter- Kultúra-Könyvtárügy” című konferencia. Budapest. 2010. november. 17. ELTE. BTK. Tanácssterem.

- e. **Az OTKA projekt eredményei és a PhD dolgozatok.** OTKA projektem eredményeit a dolgozatok tematikájához illeszkedve több PhD disszertáció munkahelyi vitájában és opponensi véleményében tettem közzé s bekapcsolódtam egy lengyel és egy román egyetem doktoranduszának témavezetésébe, opponensi véleményének elkészítésébe is.

Opponensi vélemény Gudor Kund Botond: *Istoricul Bod Péter (1712-1769)* című PhD dolgozatáról. [A vélemény kitér II. Rákóczi Ferenc, Rákóczi György erdélyi fejedelmek emigráns udvaraira.] Gyulafehérvár-Alba Iulia. Universitatea 1 Decembrie. 1918. 2008. 12. 15.

Opponensi vélemény Botlik Richárd: „Szapolyai János és VIII. Henrik kapcsolata” című PhD disszertációjáról. ELTE BTK. Budapest. 2010. június 10.

Prof. Dr. habil. Jacek Tylicki (Nicolaus Copernicus University Torun, Poland) megbízásából egyik témavezetője lettem Franciszek Skibinski PhD hallgató „Willem van den Blocke in Transilvania” című disszertációjának, mely a lengyelországi művész erdélyi udvari tevékenységét vizsgálta. (Témavezetés Franciszek Skibinski magyarországi ösztöndíja során. Bp. 2010. nyara.)

Sziráki Szilvia: „Nemzeti Identitás és biblikus látásmód a XVII. századi Erdélyben.”
Doktori munkahelyi vita. PPKE. BTK. Piliscsaba. 2010. október 15.

Opponensi vélemény Sziráki Szilvia: „Nemzeti Identitás és biblikus látásmód a XVII. századi Erdélyben.” című dolgozatáról. Doktori védés. PPKE. BTK. Piliscsaba. 2010. december 10.

Asztalos Bernadett: „Ha Isten velünk ki ellenünk...” Nádasy Tamás magánélete négy megközelítésben, levéltári források alapján. Munkahelyi vita. PPKE. BTK. Piliscsaba. 2010. november 11.

Opponensi vélemény Asztalos Bernadett: „Ha Isten velünk ki ellenünk...” (Nádasy Tamás magánélete négy megközelítésben) című dolgozatáról. PPKE. BTK. Piliscsaba. 2011. február 14. [Itt összehasonlító vizsgálatot tettem a Magyar Királyság egy főúri udvara és János Zsigmond erdélyi udvara között.]

- f. **Ismeretterjesztés:** OTKA projektem eredményeit egy ismeretterjesztő újságban, a Kossuth Rádióban és több kerekasztal beszélgetésben érintettem. Egyes könyvismertetésem is kapcsolódott a projekt tematikájához.

Udvertörténet-kutatás Hopmestertől a főbejáróig. Élet és Tudomány. LXIII. 5. sz. 2008. február 1. 134-136.

Beszélgetés a „Jelkép, rítus, udvari kultúra Reprezentáció és politikai tekintély a kora újkori Magyarországon” (TDI Könyvek 7.) című tanulmánykötetem kapcsán. A kötetet bemutatta: Marosi Ernő akadémikus. ELTE BTK Történelemtudományi Doktori Iskola. Bp. 2009. február 5. ELTE Szekfű Gyula Történeti Könyvtár.

Beszélgetés R. Várkonyi Ágnessel. ELTE Tudós Klub Akadémikusok Fóruma. 2009. március 12. 18 óra. ELTE Tanári Klub. Bp. V. ker. Szerb. u. 21-23. I. em.

Beszélgetés az udvertörténet kutatásról a „Jelkép, rítus, udvari kultúra” című tanulmánykötetem kapcsán. Szervező-kérdező: Bessenyei József egyetemi tanár. Miskolc. Akadémiai Székház. 2009. április. 3.

II. Rákóczi György az újabb irodalomban. Disputa. Szerkesztő-riporter: Kis Péter Ernő. Kossuth Rádió. 2010. szeptember. 19.

A Visegrádi Együttműködés 20. évfordulója alkalmából rendezett kerekasztal beszélgetés Várkonyi Gáborral Jakubisko szlovák filmrendező Báthory Erzsébetről készült műve kapcsán. A Kelet-Európa Tanszék a Nemzetközi Visegrádi Alap támogatásával. Gólyavár B. terme. 2011. február 15.

- g. **Könyvismertetések:**

Portré és imázs Politikai propaganda és reprezentáció a kora újkorban. Szerk. G. Etényi Nóra és Horn Ildikó. TREFORT-KERT. Az ELTE BTK. Közéleti magazinja 2010. II. évfolyam 2. szám. 46-47.

G. Etényi Nóra: Pamflet és politika A hatalmi egyensúly és Magyarország a 17. századi német propagandában. BUKSZ. 22. évfolyam. 2. szám. 2010. nyár. 161-164.

Bitskey István: Mars és Pallas között, műltszemplélet és sorsértelmezés a régi magyarországi irodalomban Debrecen, Kossuth Egyetemi Kiadó. 2006 (Csokonai Universitas Könyvtár – Bibliotheca Studiorum Litterarium. 37.) 270. 1. ItK. 2010/6. 561-565.

gy. **A projekt megvalósítása során született hazai és nemzetközi kapcsolatok:** A projekt megvalósítása közben számos hazai és nemzetközi kapcsolatot alapoztam meg. Hazai viszonylatban az ELTE Állam- és Jogtudományi Kar, az egri, a debreceni, a miskolci, a szegedi egyetemek oktatóival, az MTA Történettudományi Intézete, az MTA Irodalomtudományi Intézete, az MTA Művészettörténeti Kutatóintézete, a Magyar Nemzeti Galéria munkatársaival teremtettem munkám során szakmai kapcsolatokat.

Munkahelyi (ELTE BTK Középkori és Kora Újkori Magyar Történelmi Tanszék) kollégáimon kívül érdeklődésével, közvetlen tanácsaival számos hazai kutató segítette munkámat. (Rácz Lajos, Hamza Tibor, Gebei Sándor, Bistkey István, Jenei-Tóth Annamária, Papp Klára, Balogh Judit, Bessenyei József, Balázs Mihály, Papp Sándor, Oborni Teréz, Pálffy Géza, Péter Katalin, Jankovics József, Galavics Géza, Kerny Terézia, Marosi Ernő, Mikó Árpád.)

A romániai kollégák és intézmények:

Ana Dumitran. egyetemi oktató. Universitatea 1 Decembrie 1918. Alba Iulia.

Ioan Drăgan. főigazgató. Román Országos Levéltár Kolozs megyei Igazgatósága, Kolozsvár (Archivele Naționale, Direcția județeană Cluj)

Gudor Kund Botond. egyetemi oktató. Kolozsvári Protestáns Teológia.

Kovács András. akadémikus, egyetemi tanár. Babeş-Bolyai Egyetem. Kolozsvár-Cluj. Rűsz-Fogarasi-Enikő. (habil) egyetemi docens. Babeş-Bolyai Egyetem. Kolozsvár-Cluj.

Alexandru Simon. egyetemi oktató. Babeş-Bolyai Egyetem. Kolozsvár-Cluj.

Sipos Gábor. főlevéltáros. Erdélyi Református Egyházkerületi Levéltár. Kolozsvár-Cluj.

Tüdős S. Kinga. tudományos kutató. Nicolae Iorga Történettudományi Intézet. Nemzetiségtörténeti Osztály. Bukarest.

Lengyelországi kollégák és kapcsolatok:

Prof. habil. Dr. Jacek Tylicki. Nicolaus Copernicus University Torun. Poland.

Franciszek Skibinski. tudományos kutató. Nicolaus Copernicus University Torun. Poland.

A bécsi Magyar Levéltári Kirendeltség vezetői.

Fazekas István, Hermann Róbert, Kelenik József.